

УДК 93/94:364.22

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ БІДНОСТІ

Автори – Дарина Ольховикова¹, студ. гр. МЕН-22,

Анна Василюкова², студ. гр. ЛОГ-22

Науковий керівник – ст. викладач каф. економ. теорії і права

Василь Хоменко³

¹darinaokl919@gmail.com, ²annavasilikova2004@gmail.com,

³komenio@gmail.com

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Однією з найгостріших соціальних проблем минулого і сучасного світу є проблема бідності. До її розв'язання докладають немало зусиль небайдужі громадяни, науковці, урядовці, світові організації. Надскладність даної проблеми, на нашу думку, вимагає ретельного ретроспективного аналізу теорій і концепцій, які формувалися впродовж усієї історії даної проблеми.

Історичні джерела свідчать, що джерела бідності почали формуватися ще у VIII–VII ст. до н.е. Так, давньогрецький поет Гесіод у поемі «Роботи і дні» оспівує створених Кроносон людей золотого віку, які не знали нужди і бідності. Проте, внаслідок розвитку поділу праці, виникнення приватної власності, зростаючої майнової і соціальної нерівності, утворенням держави, бідність стан масовим і небезпечним суспільним явищем, актуальним предметом дискусій античних мислителів.

За Демокритом, бідність – моральна проблема, а не соціальна, багатством потрібно користуватися розумно, приносити користь народу. Бідняком бути краще, ніж багатим, бідняки уникають злих підступів, заздрощів і ненависті. Щастя не в багатстві, щастя – в душі. Платон дотримувався іншої думки. У праці «Держава» він зазначив, що бідність – це право, що веде до низості та злодіянь, до держави бідних, яка буде завжди ворожою до держави багатих, вони ніколи не будуть єдиними, та пропонував законодавчим правом встановити межу бідності [6].

Бідність та її соціальні наслідки, безумовно, вивчались і в епоху традиційного середньовічного суспільства, але теоретичне обґрунтування даної дефініції розпочалося в епоху генези капіталізму класиками політекономії за значного впливу ідей Реформації активно поширюваної протестантської етики, згідно з якою багатство є проявом божої милості, а бідність – неминучим покаранням за земні гріхи.

Засновник класичної школи А. Сміт в «Теорії моральних почуттів» писав: «Відсутність засобів до життя, сама злиденність викликають до себе невелике співчуття; їхні скарги викликають відгук, проте турбують нас

неглибоко. Ми зневажливо ставимося до злиденного, і, хоча своєю докучливістю він вимолює собі милостиню, він рідко буває предметом глибокого співчуття» [1].

Бідність за А. Смітом – це об'єктивне явище, спричинене неоднаковими здібностями людей, навичками до важкої повсякденної праці, а також конкуренцією, породженою ринковою організацією життя. Бідність і багатство, учений розглядав, як певні стимули розвитку економіки, а за зростання продуктивності праці припускав можливість усунення крайніх її проявів.

Т. Мальтус у «Дослідженні закону народонаселення» прагнув довести, що бідність обумовлюється надмірним зростанням населення. Він вважав, що за його зростанням життєвих благ буде ставати все менше і менше. Там де існує надлишок населення і нестача продовольчих продуктів, там неминуче виникає бідність. Отже, бідність – це універсальна властивість існування людського роду [3].

Загалом, класики політекономії прагнули довести, що ринкова система через механізм конкуренції може забезпечити справедливий розподіл доходів відповідно до індивідуальних вмінь, кваліфікації, таланту та здатності до ризику учасників ринкового процесу. Водночас державне втручання може послабити рівень конкуренції та знизити ефективність економіки. Тому, на їх думку, ефективність економіки важливіша за соціальну рівність, яка може знизити стимули до праці й удосконалення. Добробут індивіда залежить від його особистої відповідальності. Так класики політекономії стали фундаторами ідеології лібералізму. Ліберальні настанови їх теорії – принцип обмеження соціальної допомоги бідним.

У середині XIX ст. класична теорія бідності була доповнена філософським ученням Г. Спенсера, який бувши прихильником еволюційної теорії Ч. Дарвіна, вважав виживання найбільш пристосованих людей основним законом соціального розвитку. Бідність, на його думку, є наслідком слабких і недостатніх особистих зусиль, та, водночас, інструментом ізоляції неспроможних громадян в ліберальному суспільстві. Державне втручання у природний розвиток суспільства, стверджував філософ, є недоцільним, бо бідність і багатство – явища позитивні, вони стимулюють людський розвиток [2].

Так сформувалася соціал-дарвіністська/ліберальна концепція бідності, прибічники якої це явище трактують як природне, відповідальність за неї покладають на тих, хто не «вписується» в ринкові правила і в якості «слабких» виключається з заможних верств, але залишається рівноправним членом ліберального суспільства.

Інших позицій дотримувалися представники соціал-егалітарної/етатистської концепції бідності (Ж.-Ж. Руссо, Р. Оуен, К. Маркс, Ф. Енгельс). Бідність вони розглядали як лихо, що є результатом розвитку

капіталістичної системи, економічної залежності робітників від капіталістів, експлуатованих від експлуататорів. Панування приватної власності та класовий поділ залежно від становища в системі суспільного виробництва вважалось основною причиною бідності.

У «Капіталі» К. Маркс писав: «Чим більше суспільне багатство, функціонуючий капітал, розміри і енергія його зростання; а відтак, чим більша абсолютна величина пролетаріату і продуктивна сила його праці, тим більша промислова резервна армія. Вільна робоча сила розвивається внаслідок тих же причин, як і сила розширення капіталу. Як наслідок, відносно величина промислової резервної армії зростає разом зі зростанням сил багатства. Але, чим більша ця резервна армія порівняно з активною робочою армією, тим численніше постійне перенаселення, злиденність якого прямо пропорційна мукам праці активної робочої сили. Насамкінець, чим більші злиденні верстви робітничого класу і промислова резервна армія, тим більший офіційний пауперизм. Це абсолютний загальний закон капіталістичного нагромадження [4].

Бідність, за даною концепцією, – неминучий супутник капіталістичного суспільства, орієнтованого не на зростання добробуту людей, а на отримання максимальних прибутків капіталістами. Подолати бідність можливо лише за умови ліквідації капіталізму та розбудови соціалізму.

Аналізуючи дані концепції, не варто сподіватися, що вони є монолітними, усталеними і загально визнаними. Думки учених навіть однієї школи можуть щодо даної проблеми мати певні відмінності. Так, погляди Дж. С. Мілла, якого вважають «святим від лібералізму», достатньо соціальні. Він позитивно оцінював соціалістичні ідеї Р. Оуена, А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є. На його думку, держава повинна створювати такі умови, щоб без повалення «системи приватної власності» утвердився порядок, за якого ніхто не бідний, ніхто не прагне стати багатшим. Інший представник класичної школи С. Сімонді, наголошував на необхідності впровадження державної системи соціального забезпечення. Неоліберал Л. Ерхард активно використовував державні важелі економічного впливу в процесі повоєнної розбудови соціально-ринкового господарства в Німеччині.

Натомість марксист Е. Бернштейн, що став фундатором європейської соціал-демократії, вважав, що з розвитком капіталізму відбувається не зубожіння, а поліпшення становища робітничого класу, частка заможних серед населення зростає. К. Каутський доводив, що можливе мирне «вростання» капіталізму в соціалізм, за якого соціальна рівність стане реальністю.

Такі видатні учені, як Т. Веблен, Дж. М. Кейнс, П. Самуельсон, Г. Мюрдаль розробили власні теоретичні системи, які не «вписувались» в альтернативні ліберальні та егалітарні концепції. Оригінальні, компромісні теорії інституціоналістів, кейнсіанців, соціал-демократів та неортодок-

сальних лібералів стали теоретичною основою змішаної капіталістичної економіки, для якої притаманними стали: різноманітні форми власності (приватна, колективна, державна); високорозвинені продуктивні сили та ринкова інфраструктура суспільства; поєднання ринкового механізму з методами державного та громадянського регулювання (діяльності союзів підприємців, профспілок, жіночих, молодіжних та релігійних організацій, товариств споживачів, науковців, тощо); соціальна спрямованість економічного розвитку, утворення приватних і державних фондів соціальних страхування і соціального забезпечення бідних, що створило сприятливі умови для значного підвищення рівня життя населення розвинутих країн світу у повоєнне Славне тридцятиліття [5].

Натомість неолібералізм став не стільки наукою, скільки ідеологією. Л. Мізес, Ф. Гайєк, М. Фрідмен наполягали на відновленні традиційних ліберальних цінностей капіталізму: приватної власності, ринкового регулювання, вільного підприємництва. На їх думку, нерівність і бідність є природною «платою» за підприємницьку активність та економічну ефективність. На тлі світових економічних криз середини 70-х – початку 80-х років ХХ ст. керівничі еліти Великобританії, США, а згодом і інших розвинених країн на основі неоліберальних ідей розпочали широко-масштабну реконструкцію капіталізму та встановлення його глобального панування, а відтак, – бідність стала глобальною.

Список використаних джерел

1. Гаркавко В. К., Запорожан Ю. Л. Теорія моральних почуттів Адама Сміта і сучасність. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Вип. 18, 19. С. 20–25.
2. Захарченко М. В., Погорілий О. І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). Київ, 1993.
3. Мальтус Т. Р. Дослідження закону народонаселення. Київ : Основи, 1998.
4. Маркс К., Енгельс Ф. Капітал. Т. 1. 2-ге вид. Київ : Держ. вид-во. політ. літ. УРСР, 1963.
5. Пікетті Тома Капітал в ХХІ столітті. Пер. з англ. Наталія Палій. Київ: Наш формат, 2016. 696 с.
6. Платон Держава. Пер. з давньогр. Київ : Основи, 2000.